

Iako bi se nekome to moglo činiti pomalo trivijalnim, nogomet je u znanstvenom smislu ovdje poslužio kao lakmus-papir za sve važnije promjene. Međuodnos političkih i ekonomskih faktora koji oblikuju određeno društvo, uloga nacionalizma u formiranju i mijenjanju određenih identiteta vidljivi su u analizi i životopisnim primjerima nogometa. Na terenima i tribinama diljem bivše Jugoslavije bile su vidljive i sve druge promjene, kojima je određeni vladajući vrh „odozgo” nastojao instrumentalizirati društvo preko nogometa – ili je društvo nastojalo pokazati reakciju prema takvim naporima. Stoga ova knjiga treba interesirati sve znanstvenike koji nastoje na neki način definirati odnose politikā, društava, ideologijā i nacionalizama, posebice na tlu bivše Jugoslavije. U tom segmentu ona će poslužiti kao dobra polazišna točka za mnoga komplementarna istraživanja.

Stipica Grgić

Hrvoje Klasić, *Mika Špiljak, revolucionar i državnik* (Zagreb: Ljevak, 2019), 255 str.

Hrvoje Klasić s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu objavio je knjigu o Miki Špiljaku, „revolucionaru i državniku”. Knjiga kronološki opisuje život, lik i djelo Špiljaka (1916. – 2007.) od mladosti, pristupanja komunistima, sudjelovanja u Narodnooslobodilačkom pokretu, do poslijeratnih dana, kada je obnašao različite istaknute partijske i državne dužnosti. U tom je razdoblju Špiljak, među ostalim, bio predsjednik Izvršnoga vijeća Sabora Socijalističke Republike (SR) Hrvatske, predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća, predsjednik Vijeća naroda Skupštine Jugoslavije, predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije i predsjednik Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Knjiga je podijeljena na „Uvod” (str. 9–13), dio pod naslovom „Podrijetlo” (str. 15–21), u kojem su dani podaci o obitelji Mike Špiljaka, zatim dolazi dio pod naslovom „Revolucionar” (str. 23–81), u kojem je opisano kako se mladi Špiljak pridružio komunistima, kao i njegovi ratni dani. U dijelu pod naslovom „Političar” (str. 83–105) opisuje se Špiljakovo djelovanje u Zagrebu u prvim poslijeratnim godinama. Posljednji dio knjige nosi naslov „Državnik” (str. 107–247). U njemu je opisano djelovanje Špiljaka na različitim i vrlo ista-

knutim funkcijama na kojima se nalazio znatan dio postojanja socijalističke Jugoslavije, a kratko su prikazane i neke pojedinosti iz Špiljakova života nakon odlaska komunista s vlasti 1990. godine. Na kraju knjige nalazi se kazalo osobnih imena i bilješka o autoru.

Nesumnjivo je korisno i dobro pisati političke biografije osoba koje su bile istaknute u komunističkom razdoblju. Takvih biografija nema previše, a iz njih bismo mogli dosta saznati i o tim osobama i o vremenu u kojem su djelovale. No, te biografije ne bi trebale biti pisane na način na koji je Klasić napisao biografiju Mike Špiljaka jer u njoj postoje nedorečenosti, površnost i neutemeljene interpretacije, o čemu ću pisati u nastavku prikaza.

Poseban je problem ove knjige (ne)korištenje izvora i relevantne literature. U uvodu Klasić piše da se ona najvećim dijelom temelji na „obimnoj arhivskoj građi i novinskim tekstovima” (str. 12). Najblaže rečeno, navedena tvrdnja ne korespondira sa stvarnošću. Sam opseg Klasićeve knjige naslućuje da se ne temelji na opširnom korištenju različitih izvora. Usto njegova knjiga i nema popis korištenih izvora i literature.

U uvodu će Klasić napisati da je Špiljak kao funkcionar u socijalističkoj Jugoslaviji svojim „jednostavnim izražavanjem” pridobio „simpatije” jugoslavenskih radnika, koji su u njemu „prepoznali iskrena borca za svoje interese” (str. 10). Ostaje nejasno na temelju kojih izvora Klasić ovo tvrdi. Kako on zna što su jugoslavenski radnici „prepoznali” u Špiljaku? Jesu li uopće išta prepoznali u njemu? Primjerice, da su zagrebački *Vjesnik* ili beogradska *Politika* proveli anketu među radnicima o popularnosti društveno-političkih radnika i da su rezultati te ankete pokazali Špiljakovu popularnost, ili da je primjerice Savez sindikata Jugoslavije proveo nekakvu anketu koja bi pokazala da radnici Jugoslavije imaju velike simpatije upravo prema Špiljaku, i da je takve izvore Klasić citirao, onda bi njegova tvrdnja imala nekakva temelja. Ovako je riječ o proizvoljnom Klasićevu pisanju...

U uvodu Klasić piše i da je Špiljaku, kao predsjedniku Saveznoga izvršnog vijeća, gostoprimstvo među ostalima pružio i francuski predsjednik Charles de Gaulle (str. 11), ali poslije je u knjizi zaboravio napisati bilo što o njihovu susretu. Ne bi li za temu ove knjige bilo važno čitatelja upoznati sa susretom Špiljaka i de Gaullea? No, Klasić o tome nije napisao nijedne riječi.

Ovi primjeri iz uvoda samo su nagovještaj sličnih nedostataka koji su uočljivi u cijeloj Klasićevoj knjizi.

Klasić će u dijelu koji govori o ranim Špiljakovim danima i razdoblju Kraljevine Jugoslavije napisati da je Jugoslavenski radnički savez (JUGORAS) kontrolirala „Jugoslavenska nacionalna zajednica” (str. 28). Bit će, ipak, da je

to bila Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ). Da, bilo bi dobro poznavati imena važnih političkih stranaka iz vremena Kraljevine Jugoslavije...

U vezi s uspostavom Banovine Hrvatske 1939. godine Klasić piše da je „najveći dio hrvatske javnosti” to podržao, „imajući u vidu obećanja da se radi tek o privremenom rješenju” (str. 46). Čija i kakva obećanja? „Privremeno rješenje” u kojem smislu? Na koje se izvore, literaturu Klasić poziva kada ovo tvrdi?

Također navodi Klasić da su hrvatski nacionalisti, tj. ustaše, osuđivali sporazum Cvetković-Maćek „uglavnom” zbog granica Banovine Hrvatske (str. 46). Nisu li sva dosadašnja istraživanja, a napisana je masa knjiga i članaka, pokazala da je ustašama bilo neprihvatljivo rješenje hrvatskoga pitanja unutar Jugoslavije? Pa kako su onda, u vezi sa sporazumom Cvetković-Maćek koji je ostvaren u jugoslavenskom okviru, „uglavnom” prigovarali zbog granica nove hrvatske jedinice unutar Jugoslavije?

Piše Klasić da su jugoslavenski komunisti do 1941. „dvadeset godina” u ilegali širili i jačali svoju organizaciju, dok „ustaška organizacija u domovini gotovo da nije postojala” (str. 52). Trebao bi Klasić poznavati relevantnu literaturu, pa bi onda znao da su ustaše u zemlji imali i organizaciju i nezanemariv broj pristaša.

Nakon toga dolaze godine rata i revolucije, a Klasić piše da su sisački komunisti, kada su saznali da je Njemačka napala Sovjetski Savez, shvatili da će to utjecati na odnos vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH) prema njima, pa su „za razliku od Staljina odlučili spriječiti neželjene posljedice” (str. 57). Što bi trebala značiti navedena formulacija? Moguće je da je Klasić na pragu nekoga ključnog otkrića o Staljinu, ali ja sam mislio da je i Staljin spriječio „neželjene posljedice”, pa je na kraju rata sa svojom armijom stigao do Berlina...

Klasić „analizira” zašto je u komunizmu izabran 27. srpnja 1941. za Dan ustanka naroda Hrvatske, pri čemu je možda bio zanemaren sisački „prvi oružani partizanski odred”, navodno osnovan 22. lipnja 1941. godine (str. 59–60). Pri cijeloj toj „analizi” on ne koristi nikakve izvore ni literaturu, pa nije jasno na temelju čega iznosi određene tvrdnje. A bilo bi dovoljno da je uzeo knjigu Snježane Koren *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb, 2012.), gdje je to pitanje na str. 392–399 dobro opisano i objašnjeno. Problem je, i na ovome mjestu i poslije u Klasićevoj knjizi, što on ne poznaje ili/i ne koristi relevantnu literaturu.

Pišući o 27. srpnja 1941., koji je poslije slavljen kao Dan ustanka naroda Hrvatske, Klasić zaključuje da je on „prihvaćen” kao „najprikladniji” jer je toga dana započeo ustanak „predvođen dobro organiziranim partizanskim

odredima s komunističkim zapovjednim kadrom”, a taj ustanički dan u Lici bio je i primjer „hrvatsko-srpske suradnje” (str. 60). Koji su to bili dobro organizirani partizanski odredi s komunističkim starješinama koji su djelovali u Lici toga 27. srpnja 1941. godine? Klasić ne zna ili u svojoj površnosti zaboravlja koliko je Partiji trebalo da od srpske ustaničke mase stvori narodnooslobodilačku, partizansku vojsku pod čvrstom partijskom kontrolom. Također, prema Klasiću, događaji u Lici 27. srpnja 1941. bili su primjer „hrvatsko-srpske suradnje”. Zaista? Da je Klasić pročitao navedeni dio knjige Snježane Koren, ili da je primjerice pročitao knjigu Maxa Bergholza *Nasilje kao generativna sila. Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici* (Sarajevo – Zagreb, 2018.), onda možda ne bi pisao ovako proizvoljno, ne temeljeći svoje tvrdnje na činjenicama.

Nakon toga Klasić piše: „Vrlo brzo jugoslavenski komunisti postaju svjesni da oslobodilački rat treba iskoristiti kao početnu fazu i sastavni dio komunističke revolucije” (str. 65). Kada su točno postali „svjesni” toga? Možda Klasić raspoláže nekim izvorom kojim bi potvrdio svoju tvrdnju? Nije li Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) i osnovana da sruši kapitalizam i uspostavi diktaturu proletarijata i u skladu s time čeka priliku za provođenje takvih ciljeva, a ta se prilika ukazala upravo u ratnim okolnostima?

Klasić piše da je Partija krajem 1942. odlučila uputiti Špiljaka na područje Turopolja, Velike Gorice, da bi ondje razbuktao plamen Narodnooslobodilačke borbe i povukao hrvatsko stanovništvo u partizane. Nakon što je stigao na to područje Špiljaka su jednom prilikom gotovo uhvatili oružnici, ali im je on „doslovno kao u sceni iz vestern-filmova”, kako piše Klasić, uspio pobjeći. Kako kaže Klasić, navedena vestern-epizoda imala je, sudeći prema razvoju događaja, „važan motivacijski učinak” na mjesno stanovništvo, što je „kulminiralo” u kolovozu 1943., kada zbog hrljenja Hrvata u partizane biva formiran Turopoljsko-posavski odred (str. 72–73).

Čini se da je bilo potrebno više od Špiljakovih kaubojskih pustolovina. Naime, Štab Turopoljsko-posavskoga odreda početkom rujna 1943. zaključuje da narod Posavine ne pristupa partizanima. Da bi se narod natjeralo u partizane, Štab predlaže da se sukobi s neprijateljem, koji će onda „masovno pljačkati i odvoditi ljude iz ovih sela, a možda bi kojega i ubili i koju kuću zapalili”, što će onda narod „bez daljnijega natjerati u redove N.O. borbe” (vidi: *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*, knj. VI /rujan-listopad 1943./, Zagreb, 1987., dok. br. 35).

Klasić dalje piše da su se „mnogi” navodno „prijobiljavali” da će NDH u svibnju 1945. u Zagrebu pružiti odlučan otpor Jugoslavenskoj armiji, odnosno za „one” koji su očekivali „herojski otpor” NDH u borbi za Zagreb ulazak Jugoslavenske armije u glavni hrvatski grad bez većih borbi bio je „veliko izne-

nađenje i olakšanje” (str. 76–77). Nesumnjivo su u tom razdoblju postojale različite informacije i glasine o daljnjem razvoju događaja. No Klasić sve to piše ne navodeći nikakve izvore na kojima bi temeljio svoje tvrdnje o „mnogima”, „onima”, „iznenađenjima” i „olakšanjima”.

Kada piše o revolucionarnom nasilju jugoslavenskih komunista prema kontrarevolucionarnim snagama, Klasić će masovne likvidacije u Sloveniji neposredno po okončanju rata opisati kao „surovu i masovnu osvetu” (str. 77). Očito, neće se zapitati je li bila riječ i o nečemu drugome osim „osvete”, primjerice o sustavnoj likvidaciji kontrarevolucionarnih snaga, s obzirom na to da je jedan od bitnih razloga represije bila revolucionarna politika KPJ.

Klasić metodologijom „što bi bilo kad bi bilo” razglaba bi li komunistička represija možda bila „blaža” da se ustaše nisu nastavili povlačiti i boriti i nakon kraja rata. To im, upozorava nas Klasić, „sigurno nije bila olakotna okolnost” (str. 89). Eto, nikada nećemo znati. Da su se lijepo predali, umjesto što su se povlačili prema Austriji, možda bi ih komunisti pustili kući...

Posebno je zanimljivo kako Klasić analizira provedbu jugoslavenske komunističke represije u gradu Zagrebu neposredno nakon rata, točnije tko je za nju bio „zapovjedno odgovoran”. To je Klasiću važno jer je junak njegove knjige, Špiljak, tada bio na čelu zagrebačke partijske organizacije. Zato Klasić ne zaboravlja naglasiti da su prvih „nekoliko dana” nakon ulaska komunista u Zagreb u njemu glavnu riječ vodili Komanda grada, odnosno pukovnik Većeslav Holjevac, i Ozna pod vodstvom Marijana Cvetkovića (str. 87). A Cvetković se, kako nas ne propušta obavijestiti Klasić, „nikada” nije „konzultirao” s partijskim rukovodstvom u gradu, pa tako ni sa Špiljakom, nego ih je samo „informirao” o aktivnostima Ozne. To ipak, priznaje Klasić, ne znači da se ostali „nisu slagali s poduzetim radnjama”. A jasno je da su se slagali, dodaje Klasić, jer su ostaci ustaša i reakcije i dalje povremeno pružali otpor (str. 93–94).

Dakle, prema Klasiću, čini se da je komunistička represija nad poraženim snagama bila manje-više „osveta” ili/i kazna za zločine i kolaboraciju tijekom rata. Osim toga, ustaški ostaci nastavili su pružati otpor i nakon završetka rata, pa prema tome, ako je nova vlast bila oštra, imala je za to dobre razloge. To bi, čini se, bilo nekakvo Klasićevo šire objašnjenje tih događaja. O tome da je represija bila važan element revolucionarnoga preuzimanja vlasti i preobrazbe društva po mjerilima komunista baš i ne piše...

No, kada se problemu pristupi konkretno, kada se postavi pitanje eventualne odgovornosti Špiljaka za likvidacije u Zagrebu neposredno nakon ulaska Jugoslavenske armije, Klasić će zaboraviti širu „kontekstualizaciju” i svu odgovornost strpati na leđa Holjevca (Armije) i Cvetkovića (Službe). Neka se oni u

bespućima povijesne zbiljnosti pred nekim surovim sudištem za komunističke zločine opravdavaju što su radili u Zagrebu u svibnju 1945., važno da Špiljak nikada o tome nije bio „konzultiran”. Pa nije li Partija osnovala i tu Armiju i tu Službu za važne revolucionarne zadatke i nije li Špiljak bio poslušan vojnik Partije?

Metodologiju Špiljaku „ne pakovati” Klasić prakticira i kasnije. Kada on misli da je Špiljak napravio nešto „dobro”, to će istaknuti. Kada je riječ o nečemu što možda „nije dobro”, onda Špiljak nije ni luk jeo ni luk mirisao. Primjerice, što se tiče uklanjanja spomenika bana Jelačića sa središnjega zagrebačkog trga, s time Špiljak nije imao nikakve veze, sve se to rješavalo na višim razinama i on o tome uopće nije odlučivao (str. 101).

Klasić će nas na str. 95–96 svoje knjige informirati da je jedan od „najboljih” primjera Špiljakova „idealizma” bila njegova spremnost na samokritiku, odnosno da ga kritiziraju drugi komunisti, za što su Klasiću dokaz diskusije vođene u Mjesnom komitetu Komunističke partije Hrvatske Zagreb neposredno nakon rata. Na temelju toga Klasić nadahnuto zaključuje:

„Čak je i danas teško zamisliti članove neke demokratske stranke kako otvoreno i konstruktivno kritiziraju jedni druge, uključujući i nadređenog, a bez straha od posljedica. Tim je teže takvu raspravu zamisliti prije više od sedamdeset godina u redovima jedne nedemokratske partije. Pa ipak, dogodilo se upravo to.”

Problem je u ovoj „analizi” to što je Špiljak, za razliku od Klasića, čitao relevantna djela Staljina, poput *Osnova lenjinizma*. Zato je Špiljak znao da je Staljin isticao da je samokritika metoda rada boljševičke partije koja služi jačanju partijskih redova, odnosno riječ je o neizostavnom i trajnom oružju u arsenalu boljševičke partije; samokritika je nerazdvojna od prirode i revolucionarnoga duha boljševičke partije. A budući da je KPJ tada slijedila Staljina, koji kaže da je samokritika važna za Partiju, onda je to neizostavno oružje partijskoga rada u svojem radu koristio i Špiljak. Klasić sve to očito ne zna, pa piše o Špiljakovu „idealizmu”.

I na drugim mjestima Klasić pokazuje da mu je slabo poznato funkcioniranje komunističkoga sistema. Krajem 1948. u Zagrebu je zabranjeno prikazivanje jednoga britanskog filma, a Klasić komentira da je to jedan od „primjera” iz kojih je vidljiv pokušaj komunista da „u potpunosti ovladaju i oblašču kulture” (str. 98). Dakle, komunisti nisu u potpunosti ovladali područjem kulture i kulturnoga života? Da možda nisu postojali široki dijelovi kulturnoga života koje Partija, nakon što je preuzela vlast, nije pipnula?

Nakon opisa neposrednoga poratnog razdoblja Klasić u dijelu knjige „Državnik” piše o bogatoj karijeri Špiljaka u socijalističkoj Jugoslaviji. I na tim stranicama ima primjera da Klasić za ono što piše ne navodi izvore. Primjerice, za tvrdnju da je između Špiljaka i Vladimira Bakarića postojao sukob zato što se Bakarić nije htio iseliti iz službeno mu dodijeljenog stambenog prostora (str. 123–124).

U vezi s Titovom odlukom da Jugoslavija 1967. prekine diplomatske odnose s Izraelom, iz jedne nejasno formulirane Klasićeve rečenice proizlazi da je to učinjeno (isključivo) zbog sovjetskoga „pritisaka” (str. 126). Pa zar Tito zbog sovjetskoga pritiska prekida diplomatske odnose s nekom državom? Dakle, Tito nema vlastitu vanjsku politiku, nego je satelit Moskve?

Nedugo potom Klasić navodi da je 1968. u invaziji na Čehoslovačku sudjelovala i vojska Njemačke Demokratske Republike (str. 139). To nije točno. Ne bi li to Klasić, kao „stručnjak” za ‘68., trebao znati?

Nakon Klasićeve analize vanjske politike prelazimo na stanje u zemlji. Slična Klasićevoj zabludi da je Špiljakova spremnost na samokritiku bila znak njegova „idealizma” jest i Klasićeva tvrdnja da „iako” su određeni zagrebački krugovi krajem 60-ih godina nazivali Špiljaka „unitaristom i konzervativcem”, ipak mu je zagrebački *Vjesnik u srijedu* prigovarao da je jednim svojim potezom kao predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća postupio na način „klasičnog buržoaskog parlamentarizma” (str. 143). Zašto „iako”? Pa upravo se tvrdnjama o sklonosti buržoaskom parlamentarizmu nekome moglo, na još jedan način, poručiti da je „unitarist” i „konzervativac”... A, općenito, zar Klasić, u lakoći svojega pisanja, misli da su „unitarizam” i „konzervativizam” nespojivi s „buržoaskim parlamentarizmom”?

Klasić navodi da su, u sklopu uklanjanja maspokovskoga rukovodstva u Hrvatskoj, stari kadrovi iz Hrvatske, među kojima i Špiljak, uputili otvoreno pismo Titu i Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske (str. 151). To pismo očito je bilo potpora Titu i još jedan korak u obračunu s maspokom. No, Klasić nije naveo ni riječ o tome što je u tom pismu pisalo, koja je bila glavna poruka toga pisma. U Klasićevim bilješkama nema ni podatka gdje bi se moglo potražiti to pismo. Ali to je tipično za ovu knjigu, o čemu ću još pisati, dakle ono bitno što bi trebalo napisati i objasniti, toga u knjizi nema, ali zato ima stvari koje nemaju veze s onime što bi trebala biti tema...

Slabašna je i Klasićeva tvrdnja da je Špiljak, kao predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije, bio pomalo „heretičan” (prema kome? prema režimu čiji je sastavni kotačić?) kada je u jednoj televizijskoj emisiji 1976. stao na stranu radnika koji su štrajkali, odnosno „obustavljali rad”, te je zbog obustava rada prozvao samoupravne organe i društveno-političke organizacije (str. 160). No,

što je tu „heretično”? Službeno stajalište sistema bilo je da je štrajk, pardon, obustava rada, samo pitanje nedovoljnoga provođenja sistema socijalističkoga samoupravljanja. Zar Klasić misli da Špiljak nije znao politički misliti, pa je možda na televiziji trebao reći da će na radnike poslati tenkovske jedinice? Da je Špiljak bio „heretičan”, možda je mogao na televiziji izjaviti da će se truditi radnicima osigurati i zakonsko pravo na štrajk, pardon obustavu rada, ali, jasno da to nije učinio...

Odnosno, kako je krajem 1978. Špiljak u Beogradu objasnio stranim novinarima, a Klasiću na znanje i ravnanje – u SFRJ ne postoje štrajkovi, nego postoje obustave rada. Štrajk je nešto organizirano, a obustava rada je spontani revolt. Dalje je Špiljak, kako prenosi beogradski *NIN*, stranim novinarima objasnio da obustava rada u SFRJ nije dozvoljena, ali nije ni zabranjena: „Jednostavno, zato što nije predviđena našim sistemom, jer nije predviđeno da radnici štrajkuju sami protiv sebe.”

Klasić piše da je Špiljak bio „član deveteročlane službene delegacije” koja je pratila Titovo tijelo od Ljubljane do Beograda. U vezi s tim objašnjava da je Špiljak tada „privodio kraju” svoj mandat na čelu Saveza sindikata Jugoslavije, ali je „bez obzira” što je time ostao bez visoke funkcije, kao „dugogodišnji Titov suradnika” izabran za člana navedene „delegacije” (str. 163). Čemu ovakve konstrukcije? Špiljak je kao predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije 5. svibnja 1980. bio u pratnji posmrtnih Titovih ostataka, zajedno s predstavnicima svih drugih najviših vlasti i društveno-političkih organizacija. Zatim je 22. svibnja 1980. u Beogradu održana sjednica Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije gdje je Špiljak svoju dužnost predao novom predsjedniku, Miranu Potrču.

Usput, u pratnji Titovih posmrtnih ostataka bio je i Džemil, a ne „Džemal” Šarac, kako pogrešno piše Klasić.

Nakon toga se stvari ne popravljaju. Klasić piše da je u rujnu 1983. u posjet Beogradu stigao američki potpredsjednik George Bush, koji je prije konferencije za medije pitao Špiljaka, tada predsjednika Predsjedništva SFRJ, ima li nešto što na konferenciji ne bi trebalo spomenuti, odnosno što bi zasmetalo jugoslavenskoj strani. Klasić zaključuje da taj „detalj” pokazuje da je između Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država (SAD) „vladalo jedno od najspeцифичnijih hladnoratovskih prijateljstava” (str. 194). Dakle, na temelju jedne protokolarne pojedinosti Klasić će izvesti „strateški” zaključak o odnosima Jugoslavije i SAD-a. Zar je to ozbiljna razina istraživanja odnosa tih dviju zemalja i pisanja o tim odnosima?

Nakon toga Klasić piše da je Špiljak posjetio SAD, gdje se sastao s američkim predsjednikom Reaganom. Neće nam Klasić propustiti spomenuti da je, osim Tita, Špiljak bio jedini „jugoslavenski predsjednik” koji je u Bijeloj kući

vodio „službene razgovore sa svojim američkim kolegom” (str. 196). No, Klasić se nije potrudio niti jednom riječju opisati o čemu su konkretno razgovarali Špiljak i Reagan.

Usput, činjenica da Klasić naziva Špiljaka „predsjednikom Jugoslavije” ponovno upućuje na njegovo nepoznavanje sistema jugoslavenskoga socijalizma. Tito je, kao neupitni vođa i autoritet, bio (doživotni) predsjednik, a Špiljak je, kao član kolektivnoga Predsjedništva SFRJ, mogao biti samo predsjednik toga predsjedništva.

U vezi sa stanjem tijekom 80-ih godina Klasić će nas također obavijestiti da Olimpijske igre u Sarajevu 1984. „nisu uspjele zaustaviti dezintegracijske procese koji su sve konkretnije prijetili opstojnosti zemlje” (str. 201–202). Ostajem bez komentara...

Onda vezano uz jedan Špiljakov govor, navodno održan u Pokupskom u lipnju 1984., gdje je rekao da ne treba sektašiti, da treba „razgovarati” s onima koji sistem kritiziraju „zato što žele dobro ovoj zemlji”, a ne zato što nastupaju s antisocijalističkih pozicija, Klasić ponovno pogrešno zaključuje da je Špiljak u tom govoru zvučao „pomalo heretički”, štoviše da je „šokirao” pravovjerne komuniste (str. 215–216).

No, što je tu bilo „heretičko” i „šokantno”? Nije li, primjerice, Jure Bilić – pravovjeran komunist kao i sam Špiljak – još 1981. u vezi s opozicijskim snagama velikodušno zaključio da sve one koji su „protiv”, ali nisu izdajice, „mi moramo prihvatiti u naše redove”?

Osim toga, pri „analizi” navedenog „pomalo heretičkog” Špiljakova govora Klasić si nije dao truda provjeriti primarne izvore. Treba primjerice pogledati tekst zagrebačkoga *Vjesnika* od 18. lipnja 1984. o Špiljakovu govoru ne u Pokupskom, nego u Lugu Poznanovečkom. Dakle, u njemu Špiljak govori o štetnosti sektaštva i potrebi „revolucionarne širine”, što bi imalo neke veze s govorom koji „analizira” Klasić. No, u tom je govoru Špiljak također rekao:

„Suočavajući se s teškoćama [...], neke hvata panika, a neki se u takvim situacijama neprijateljski ponašaju, čak traže pomoć vanjskih reakcionarnih krugova. A razne grupe, službe i organizacije zalažu se za ljudske slobode u Jugoslaviji. Neka nam ostave naše slobode da mi o njima brinemo.”

A onda će nekih 35 godina poslije doći Klasić i fantazirati kako je Špiljak zvučao „pomalo heretički” i da je svojom širinom i slobodarstvom „šokirao” pravovjerne komuniste.

Kada je već riječ o „ljudskim slobodama” u Jugoslaviji, lijepo je primijetiti da Klasić navodi da među kulturnjacima ima onih koji su se nakon sloma komunizma žalili da im je neslaganje s komunističkim režimom bilo „glavna

prepreka napretku vlastite karijere”. Klasić o tome primjećuje: ti koji su se poslije žalili imali su „mogućnost” napustiti Jugoslaviju i nastaviti se „slobodno i kreativno razvijati u nekoj demokratskoj državi” (str. 211). Eto, tako razmišlja Klasić, danas zagovornik ljudskih prava, o tim plačljivim nazovižrtvama komunizma: ako vam je nešto smetalo u samoupravnom socijalizmu i SFRJ, što se niste lijepo spakirali i iselili?

U vezi sa stanjem u SR Hrvatskoj početkom odnosno sredinom 80-ih godina Klasić primjećuje da „može zvučati paradoksalno” što su „otvorene kritike” stanja dolazile „slijeva”, spominjući kao primjer Gorana Babića, Peru Kvesića i Jovana Mirića (str. 227–228). Smiješno. Spomenute osobe bile su dio sistema, pa su kao takve i mogle „otvoreno kritizirati”, pisati knjige, pisati po novinama itd. S druge strane, da, zaista, nije se baš moglo očekivati da će tih godina primjerice naš poznati televizijski novinar Tomislav Jakić pozvati na televiziju Franju Tuđmana ili Marka Veselicu da „otvoreno kritiziraju”. Dakle, ništa tu nije paradoksalno osim Klasićeva nepoznavanja teme kojom se bavi...

U vezi s kontaktima Špiljaka s Tuđmanom i stanjem neposredno pred višestranačke izbore 1990. Klasić, ponovno s visokom razinom analitičnosti, zaključuje da je 1989. svakome „dobro upućenom u političku situaciju” bilo jasno da „pravo pitanje” više nije bilo „što se Tuđmanu može ponuditi, nego što će si on sam uzeti” (str. 243). Bilo bi dobro da je tu svoju naknadnu pamet Klasić potkrijepio izvorima. Kako je to 1989. bilo jasno da će Tuđman igrati glavnu ulogu ako je Savez komunista Hrvatske tek krajem te godine uopće odlučio pristati na višestranačje?

Klasić piše da se Tuđman, nakon što je došao na vlast, samo jednom susreo sa Špiljakom (str. 243–244). No, kada je i gdje i zašto došlo do toga susreta, nije rečeno. Zapravo Klasić nije naveo nikakav izvor o tom susretu...

Čudim se zašto Klasić nije spomenuo transkript razgovora koji su Tuđman i Špiljakov sin Vanja vodili početkom 1999. godine. Dijelovi toga transkripta objavljeni su u zagrebačkom *Večernjem listu* 18. siječnja 2014. godine. U tom razgovoru Vanja je prvom hrvatskom predsjedniku kazao da mu želi da što duže ostane na vlasti jer je njegovim roditeljima „dobro uz tebe”. Eto, barem je nekima u Tuđmanovoj diktaturi bilo dobro uz Tuđmana...

Jedan od velikih problema ove knjige jest to što Klasić slabo i uz skromno korištenje izvora i literature opisuje kako je Špiljak djelovao na nekim od važnih funkcija na kojima se nalazio. Umjesto toga rukopis se nerijetko bavi općim mjestima i stvarima poznatim iz druge literature.

Možda je najbolji primjer kada Klasić piše o Špiljaku na dužnosti predsjednika Izvršnoga vijeća Sabora SR Hrvatske (str. 120–125). Špiljak se na toj funkciji nalazio od 1963. do 1967. godine. Na navedenih nekoliko stranica ni-

smo saznali ni koji je bio program rada Izvršnoga vijeća na čelu sa Špiljakom, koje je mjere i odluke ono donosilo, što je radilo, koje je uspjehe ili neuspjehe imalo u tom razdoblju...

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu nalazi se arhivski fond HR-H-DA-280, Izvršno vijeće Sabora Socijalističke Republike Hrvatske. Klasić je, pišući o Špiljaku kao predsjedniku toga vijeća, citirao dva (brojkom: 2) dokumenta iz toga fonda. A ako se samo malo „zagrebe” po tom fondu, u njemu se, primjerice, mogu naći stenografske bilješke sa sastanka održanog 22. veljače 1967. u Izvršnom vijeću Sabora SR Hrvatske u kojima je više od 40 stranica Špiljakova izlaganja o različitim važnim pitanjima stanja i razvoja Hrvatske. Tu je i zanimljiv stenografski zapisnik o razgovoru Špiljaka s društveno-političkim radnicima općine Medveščak 25. ožujka 1967. itd.

A koliko bi još bilo takvih vrijednih dokumenata i u tom i u drugim arhivskim fondovima koje Klasić nije koristio? O tisku da i ne govorim.

No, Klasić je krenuo drugim putem, pa je svoju knjigu prošarao nebitnim sadržajima. Tu je mladi Josip Broz u Sisku (str. 26) i „sibirinske žrtve” iz 1935. (str. 29), ne nedostaje ni krucijalni podatak da je Tito 1937. na osnivanje Komunističke partije Hrvatske došao u turističkom odijelu i žutim cipelama, s naprtnjačom i džemperom maslinaste boje, a u ruci je držao štap (str. 39), a Titovu *stylingu* Klasić i poslije posvećuje zasluženu pozornost, pa doznajemo da se Broz na Šestoj zemaljskoj konferenciji Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) pojavio „vrlo elegantno odjeven” (str. 44). Nakon toga možemo za biografiju Mike Špiljaka pročitati i ključni podatak da je general Dušan Simović 6. travnja 1941. od obveza zakazao samo vjenčanje svoje kćeri (str. 51). U nastavku nailazimo i na Svetozara Vukmanovića Tempa koji plače u svojoj kancelariji (str. 119). Prepričat će nam Klasić do u riječ i kako Tito prepričava kako mu se 1967. na telefon obratio Brežnjev (str. 126), ali će zato slabo objasniti sadržaj i stajališta sastanka kojemu je Tito zatim prisustvovao u Moskvi.

Zatim se na oko četiri stranice opisuje posjet kardinala Tisseranta Jugoslaviji sredinom 1968. (str. 135–139), što bi pristajalo knjizi koja se bavi nekom drugom temom, ali sa Špiljakovom biografijom i nema veze. Pritom je, u vezi s Tisserantovom biografijom, Klasić pogrešno napisao da je Nikola Rušinić bio poslanik NDH u Rimu (str. 137).

U istom stilu možemo pročitati da su u Narodnoj Republici Kini krajem 80-ih godina započele gospodarske reforme, što je moglo biti i od velike važnosti za Jugoslaviju (str. 161), tu su i Nijemci koji su u Drugom svjetskom ratu htjeli uhvatiti Tita, atentatore na njega slao je Staljin (str. 161–162), a ne zaboravlja se i Sanda Dubravčić, koja 1984. pali olimpijski plamen u Sarajevu (str. 200).

Dakle, tekst se puni svime i svačime, ali ne onime što je bitno za biografiju Mike Špiljaka. Da Klasić izvore koristi kao prisilno mobiliziran materijal kojim krpa svoj rukopis ne bi li ga dovukao do kraja lijepo prikazuje primjer Informacije o radu na utvrđivanju himne SFRJ. Kako navodi Klasić, bio je to „jedan od posljednjih dokumenata” koji je Špiljak primio kao predsjednik Predsjedništva SFRJ, a zatim nam nastavlja prepričavati tu informaciju i problematiku jugoslavenske himne (str. 205–206). Ovo je ogledni primjer kako ne treba koristiti izvore. Kao predsjednik Predsjedništva SFRJ, Špiljak je primio na stotine izvještaja, informacija, radnih materijala i zapisnika o cijelom nizu problema i tema. No, onda bi za biografiju Špiljaka bilo bitno opisati kako je Špiljak reagirao na te dokumente, koje je korake u vezi s time poduzimao, koje je komentare u vezi s tim dokumentima napisao ili izrekao itd. A ovako izvući jednu informaciju koju je Špiljak primio i zatim prepričati njezin sadržaj, čemu to služi? Eventualno bi služilo da je, primjerice, Špiljak nakon što je tu informaciju primio o njoj napisao svoju bilješku, ili u vezi s tom informacijom, odnosno problemom jugoslavenske himne, poduzeo – kao predsjednik Predsjedništva SFRJ – neke korake...

Kada se pogleda Klasićev znanstveni aparat, njegova tvrdnja o „obimnoj arhivskoj građi” koju je navodno koristio ne čini se uvjerljiva. Od 357 bilježaka oko 50 je suvišnih, odnosno u njima je tekst bez navođenja izvora, pa su mogle znatnim dijelom biti premještene u glavni tekst, ili se u njima navode literatura i podaci koji nisu važni za temu knjige (vidi bilješke: 1, 2, 12, 13, 14, 21, 67, 68, 101, 102, 111, 121, 152, 164, 188, 197, 198, 199, 203, 206, 211, 212, 213, 226, 229, 231, 233, 234, 235, 238, 240, 243, 249, 257, 259, 262, 267, 278, 281, 282, 294, 304, 305, 306, 320, 326, 328, 337, 338, 339, 349, 350, 354, 356, 357).

Osim toga bilješke su vođene nemarno. Negdje nije naveden puni naziv korištene literature (bilj. 3), na drugim mjestima nisu navedeni inventarni brojevi i točan naziv korištenih dokumenata (bilj. 36, 38), na trećim mjestima izvor je pogrešno citiran (bilj. 88, 89). Negdje se citiraju arhivski izvori (bilj. 49, 52, 53) možda zato što Klasiću nije poznato da je riječ o dokumentu koji je odavno objavljen u seriji *Izvori za istoriju KPJ*.

Onda se opet citiraju neka periodička izdanja, ali nije jasno o kojim je izdanjima točno riječ (bilj. 16, 19, 28, 46, 184, 221). Bilješka 105 čak završava zarezom, možda da bi ju zainteresirani čitatelj sam dopunio...

Klasić citira i nepostojeće arhivske fondove iz nepostojećih arhiva. Tako na str. 55, pišući o ustašama i vlasti NDH u Sisku, u bilješci 63 kaže da je za navedeno koristio sljedeći izvor:

„Arhiv Hrvatskog instituta za povijest, Fond NDH, kut. 4, Izvještaj Velike župe Gora, 4. 7. 1942.”

Bivši Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (IHRPH) imao je arhiv u kojem se nalazio „Fond NDH”, ali su ti dokumenti još sredinom 90-ih godina premješteni u Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Dakle, ne postoji „Arhiv Hrvatskog instituta za povijest” s „Fondom NDH”.

Ako se pogleda članak Fikrete Jelić-Butić „Ustaški režim u Sisku 1941.”, objavljen u knjizi *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustan-ku 1941. Zbornik* (Sisak, 1974.), na str. 347 u bilješci 5 naveden je izvor:

„IHRPH, Fond NDH, kut. fasc. 4, Izvještaj Velike župe Gora, 4. VII 1942.”

Zapravo, kada se uspoređi tekst na str. 55 Klasićeve knjige s dijelom teksta navedenog članka dr. Jelić-Butić (str. 346-347), dolazim do zaključka da je Klasić prepisao izvor kojega citira dr. Jelić-Butić, pri čemu ga je „modernizirao” i „smjestio” u nepostojeći arhivski fond nepostojećeg arhiva. Pri tome sadržaj izvora kojega je koristila dr. Jelić-Butić nema nikakve veze s Klasićevim tekstom koji bi se trebao temeljiti na tom izvoru. Usput je Klasić prepisao jedan podatak iz navedenog članka dr. Jelić-Butić, ali njezin članak nije citirao. Naj-blaže rečeno, riječ je o etički krajnje upitnoj „metodologiji”.

Negdje je pak Klasić došao do toliko obimnih dokumenata da jednostavno nije ni citirao koje točno dokumente koristi nego je, onako zaokruženo, citirao cijeli arhivski fond (bilj. 183, 187).

Obeshrabrujuće je i Klasićevo nepoznavanje arhivskih izvora koji govore o Sisačkom partizanskom odredu. Tako u bilješci 71 navodi:

„HDA-III-48-ZIG, ‘Izvešće o komunističko-četničkoj akciji na području voda Sisak’, 27. 9. 1941.”

Trebalo je tu pokazati urednost pa citirati: HR-HDA-1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i Narodnooslobodilačkog pokreta, III-48... No, možda griješim, ali čini mi se da je u zbirci HR-HDA-1549 serija spisa III-48 zapravo izlučena. Kako da sada nađemo taj izvor koji Klasić tako neuredno citira?

Zapravo jednostavno – riječ je o izvještaju 1. hrvatske oružničke pukovnije Taj. Broj: 760/J. S. od 27. rujna 1941., koji je za vrijeme komunizma objavljen barem dva puta, još 1952. u Beogradu (*Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom V, knj. 1: Borbe u Hrvatskoj 1941 god, dok. br. 174), a zatim ponovno u Zagrebu 1981. godine (*Grada za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*, knj. I /ožujak-prosinac 1941./, dok. br. 159). Bojim se da to Klasiću nije poznato.

Kao što sam naveo, Klasić u uvodu svoje knjige piše da se ona najvećim dijelom temelji na „obimnoj arhivskoj građi i novinskim tekstovima”. No, kada je riječ o novinskim tekstovima, jednostavno je u Hrvatskom državnom arhivu iz HR-HDA-2031 Vjesnikova novinska dokumentacija naručiti registrator OS-805 i vidjeti koliko u njemu ima raznovrsnih i zanimljivih novinskih članaka povezanih s Mikom Špiljakom da bi se shvatilo da je Klasić u svojoj knjizi koristio malo izvora iz tiska.

Dakle, nema tu velikoga arhivskog istraživanja, nema ni mnogo korištenja tiska. Ni u pogledu korištenja literature i objavljenih izvora stvari ne stoje bolje.

Nije Klasić smatrao potrebnim spomenuti važnija novija opća djela o povijesti Hrvatske u socijalističkoj Jugoslaviji (Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006.). Teško mi je vjerovati da Klasić za biografiju Špiljaka nije mogao korisno upotrijebiti određene podatke iz knjige Dine Mujadževića *Bakarić. Politička biografija* (Zagreb, 2011.), ali tu knjigu uopće ne citira.

Kada Klasić piše koliko se o Sisačkom partizanskom odredu pisalo ili nije pisalo nakon 1945. i nakon 1990. (str. 59), mogao je spomenuti članak general-lajtnanta Vlade Janića „O ustaničkom pokretu u oblasti Siska 1941 godine”, *Vojno-istoriski glasnik*, br. 3 (Beograd, 1950.).

Kada Klasić piše o Špiljaku tijekom Drugoga svjetskog rata, mogao je koristiti dodatnu literaturu (primjerice: Ljuban Đurić, *Banijski partizanski odredi 41-45*, Beograd, 1988.). Klasić nije koristio ni zbornik dokumenata *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*, koji je u deset svezaka objavljivan u Zagrebu od 1981. do 1989. godine. U tim zbornicima na dosta se mjesta spominje Špiljak ili su objavljeni njegovi izvještaji i dopisi.

Kada spominje Jedinствену narodnooslobodilačku frontu i Narodnu frontu (str. 86), Klasić ne osjeća potrebu koristiti knjigu Katarine Spehnjak *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945. – 1952.* (Zagreb, 2002.).

Kada piše o Špiljakovu radu u Zagrebu neposredno nakon rata (str. 92–105), možda je Klasić mogao koristiti radove koji su se bavili organizacijom novih vlasti u gradu, primjerice: Slobodan Žarić, „Oslobođenje Zagreba i formiranje Privremenog gradskog narodnog odbora” i Mijo Potočki, „Organizacioni razvoj i djelovanje Partije i Narodne fronte u Zagrebu prvih mjeseci poslije oslobođenja”. Oba rada objavljena su u zborniku *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji* (Zagreb, 1971.).

Nije Klasić koristio ni zbornik radova *Disidentstvo u suvremenoj povijesti. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 19. studenoga 2009.* (Zagreb, 2010.) iako se u njemu Špiljak spominje u nekoliko priloga.

Kada Klasić piše o ulozi sindikata u komunističkoj Jugoslaviji i navodno prvom štrajku u toj državi (str. 115–118), mogao je koristiti knjigu Zdenka Radelića *Sindikat i radništvo u Hrvatskoj (1945. – 1950.)* (Zagreb, 2012.).

U Beogradu je sredinom ožujka 1962. održana važna sjednica Izvršnoga komiteta Centralnoga komiteta SKJ u proširenom sastavu. Objavljen je i stenogram te sjednice gdje su sudionici spominjali Špiljaka, a i sam Špiljak imao je izlaganje na sjednici (*Početak kraja SFRJ. Stenogram i drugi prateći dokumenti proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ održane 14-16. marta 1962. godine*, priredio prof. dr. Miodrag Zečević, Beograd, 1998.). No, Klasić ni tu sjednicu, a ni navedenu knjigu nije ni spomenuo...

Klasić spominje da je Špiljak bio na čelu komisije koja je, nakon pada Aleksandra Rankovića, ispitala rad Državne sigurnosti u SR Hrvatskoj (str. 120–121). Nije mu palo na pamet da u vezi s time koristi članak Katarine Spehnjak „Brionski plenum’ – odjeci IV. sjednice CK SKJ iz srpnja 1966. godine u hrvatskoj političkoj javnosti”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3 (Zagreb, 1999.).

Piše Klasić, kako sam spomenuo, i o tome kako je Brežnjev „prisilio” Tita da 1967. prekine diplomatske odnose s Izraelom i kakvu je ulogu u tome imao Špiljak, tada predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća. Mogao je o svemu tome mnogo saznati iz knjige Dragana Bogetića i Aleksandra Životića *Jugoslavija i arapsko-izraelski rat 1967* (Beograd, 2010.).

A kada se Klasić već raspisao o Špiljakovu posjetu Vatikanu i odnosima između Svete Stolice i Jugoslavije, mogao je koristiti literaturu koja se tom temom opširno bavi (Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. – 1980.*, Zagreb – Slavonski Brod, 2013.).

Moglo bi se navesti još primjera Klasićeva nekorištenja relevantne literature. No, još ću samo spomenuti da je u knjigama Nade Kisić Kolanović, Josipa Mihaljevića i Čedomira Višnjića mogao naći neke korisne podatke o Špiljaku, ili su ga ondje navedeni podaci i izvori mogli potaknuti da sam provede arhivska istraživanja. Samo kao primjer, Nada Kisić Kolanović u svojoj knjizi o Andriji Hebrangu navela je da je Špiljak 1987. osobno pregledavao Hebrangov dosje i o tome sastavio zabilješku.

Dakle, što se tiče korištenih izvora, literature, to u Klasićevoj knjizi stoji slabo. I Klasićev jezik nepotrebno je pun nekih danas često korištenih izraza, koji u njegovu tekstu ostavljaju dojam nezgrapnosti. Tu je „cunami” štrajkova (str. 27), prosvjednici odnosno demonstranti postaju „protestanti” (str. 30), a

Špiljak je u SKOJ-u imao i „rejting” (str. 42). Danas često korišten pojam „populizam” Klasić bez mnogo razmišljanja implantira u razdoblje socijalističke Jugoslavije (str. 160, 207).

Ipak posebnu pozornost privlači nešto što bi se moglo opisati kao kakav nesretni Klasićev „psihološki profil” Mike Špiljaka. Pritom Klasić ne koristi metodologiju kritičke historiografije, nego kao da piše roman struje svijesti, ili kao da je sjeo u vremeplov, vratio se u prošlost, ušao u Špiljakov um i zatim pročitao njegove misli...

Najprije treba iznijeti oficijelnu ocjenu Klasića o Špiljaku: dakle, Špiljak je bio dobar revolucionar i državnik, bio je blizak radnim ljudima i građanima, bio je dio nove komunističke elite, ali je pritom zadržao skromnost (str. 113), nije bio karijerist nego je iskreno vjerovao u Tita i njegove odluke (str. 164).

No, nasuprot tome, Klasić svojim opisima i metodom „struje svijesti” na kraju sâm pretvara Špiljaka u provincijalca kojemu je cijeli revolucionarni i komunistički put samo korisno karijerističko pomagalo, pri čemu Špiljak ima zavidnu razinu oportunitizma. Tako Špiljak, „mlad” i iz „provincije” (str. 166), prilikom prvoga susreta s Titom u rujnu 1940. nije mogao „ni sanjati” da će poslije s istim tim Titom „zajedno ljetovati, ići u lov ili dočekivati nove godine” (str. 44). Kako su se stvari povoljno razvijale, Špiljak nakon rata prodaje svoje seosko obiteljsko imanje i seli se u Zagreb, čime je njegova obitelj „zauvijek raskinula s dotadašnjim načinom života” (str. 81). A to je, zaključuje Klasić, samom Špiljaku bilo „gotovo nestvarno”. No, bio je to tek početak jer su pred Špiljakom bile mogućnosti „kakve nije ni sanjao” (str. 105). Ali da bi se te mogućnosti ostvarile, trebao je Špiljak oportunistički taktizirati, odnosno, kako piše Klasić, Špiljak je odlučio ni s kim ne ulaziti u sukobe jer je znao da će u „novim kadrovskim preslagivanjima sigurno biti mjesta i za njega”, pa su mu se „strpljivost i nenametljivost” isplatile (str. 147–148). Istovremeno mu se dobro podudarilo da se nađe na funkciji na kojoj je mogao izbjeći različite političke sukobe (str. 148). Nakon sloma maspoka Klasić opisuje kako su Špiljakovi „dojučerašnji najglasniji kritičari” izbacivani iz Partije, smjenjivani, ostajali bez posla ili slani u zatvor, a za Špiljaka je uslijedilo „najmirnije razdoblje u životu” (str. 151). Pa onda opet nije imao razloga za „brigu”, mogao je biti „miran” jer je samo trebao „pričekati tko će ga i na koju funkciju ovaj put predložiti” (str. 154).

Dakle, ne temeljeći to na izvorima, nego na svojem „čitanju” Špiljakovih misli, Klasić ga je zapravo pretvorio u provincijalca koji je bio dovoljno oportunist i karijerist da napreduje, da drži visoke funkcije, da ima miran život (dok druge trpaju u zatvor) i da s Titom ide na ljetovanje, u lov i na proslave nove godine. Sve to zapravo ne govori ništa o samom Špiljaku, ali govori o Klasićevoj „metodologiji” i načinu razmišljanja...

Na kraju treba navesti i neke rečenice iz Klasićeve knjige koje svjedoče o razini njegove analitičnosti i ljepoti njegova pisanja:

„S nekim je političarima odlično surađivao, a s nekima nikako nije uspijevaio pronaći zajednički jezik.” (str. 11)

„Njegov život doista bi mogao poslužiti kao scenarij zanimljive filmske priče.” (str. 11)

„Životnu priču Mike Špiljaka ne bi bilo moguće ispričati bez priče o državama i režimima u kojima je živio, protiv kojih se borio i za koje je bio spreman dati život.” (str. 11)

„Ovo je priča o čovjeku koji je živio u vremenima prepunim izazova, na koje je reagirao nekad dobrim, a nekad lošim odlukama.” (str. 12)

„Sudeći po brojnim sačuvanim pismima iz ratnog razdoblja, bez obzira odakle dolazili i za koga se borili, vojnicima je upravo povratak voljenoj osobi predstavljao jedan od najjačih motiva za preživljavanje.” (str. 17)

„Na sreću, ali i na žalost mnogih, mladić kojega tada još nitko nije zvao Tito, nego samo Jožek ili Broz, na kraju se ipak nije odlučio ni za karijeru bravara“ (str. 26)

„Kao u kakvom tajnom i elitnom društvu, komunistom nije mogao postati svatko, posebno na vlastitu inicijativu.” (str. 30)

„Bio je to prvi susret Špiljaka s Titom. Tada vjerojatno nije mogao ni sanjati da će u sljedećih četrdeset godina kao njegov blizak suradnik prisustvovati nekima od najvažnijih političkih i državnih skupova, posebice da će s tim čovjekom zajedno ljetovati, ići u lov ili dočekivati nove godine.” (str. 44)

„Bio je to opasan i neizvjestan život koji je njega ispunjavao i davao mu smisao postojanja. Idealizam, entuzijazam, hrabrost i samodisciplina u tako teškim okolnostima vrijednosti su koje čitatelj ovih redova vjerojatno teško može pojmiti.” (str. 45)

„‘Travanjski rat’ u kojem se Jugoslavija nastojala obraniti od agresije nije trajao ni cijeli travanj.” (str. 49)

„Sama činjenica da je nešto bilo strateški važno neprijatelju povećavalo je stratešku važnost i u partizanskim ratnim planovima.” (str. 72)

„Kada su se četiri godine prije upustili u više nego neizvjesnu životnu avanturu, nijedan od njih vjerojatno nije ni pomišljao da bi ona mogla završiti na ovakav način.” (str. 78)

„Rat je, koliko god bio stravično iskustvo, tisućama ljudi bio tek višemjesečno ili višegodišnje izbjivanje od kuće i obitelji.” (str. 79)

„Pozicija u kojoj se našao bila je rezultat spleta povijesnih događaja u kojima je Špiljak odlučio biti aktivni sudionik, a ne pasivni promatrač.” (str. 80)

„[...] ni Tito ni Špiljak uz sav entuzijizam i idealizam vjerojatno nisu mogli ni sanjati što će se sve dogoditi tijekom nekoliko sljedećih desetljeća.” (str. 164)

„Davne 1940., na Šestoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a, mladom komunistu iz provincije sigurno su se glavnom motale svakakve misli.” (str. 166)

Na ozbiljnu biografiju Mike Špiljaka morat ćemo pričekati, a ova će knjiga ostati spomenik razine znanja i „metodologije” njezina autora.

Nikica Barić

Dragutin Papović, *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945-1990* (Podgorica: Matica crnogorska, 2015), 509 str.

Knjigu *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945-1990* napisao je Dragutin Papović, crnogorski povjesničar novijega naraštaja. Objavljena je prije nekoliko godina u izdanju Matice crnogorske u Podgorici. Ovo Papovićevo istraživanje svojevrsan je novum budući da dosad nisam naišao na monografski prikaz odnosa intelektualaca i vlasti u vrijeme komunističkoga režima u historiografijama bivše države. Njegov prikaz tih odnosa nije iznesen tematski nego kronološki, tako da je knjiga u najvećem dijelu podijeljena po periodičkim poglavljima: „Uspostavljanje vlasti i uključivanje intelektualaca u institucije (1945-1950)”, „Intelektualci u službi sistema i ideologije samoupravnog socijalizma (1950-1966)”, „Crnogorski intelektualci i afirmacija novih partijskih ideja (1966-1974)”, „Učešće intelektualaca u idealizaciji sistema (1974-1980)”, „Intelektualci i vlast u vrijeme krize socijalističkog sistema (1980-1988)”, „Crnogorski intelektualci u posljednjim danima socijalističkog sistema (1988-1990)”.